Kulturredaktör: Peter Elmlund

Roadmovie på papper

Trots att titeln är *Mucka* är det inte vad de två omaka kumpanerna gör. De flyr, rymmer från anstalten där de båda, som det heter, vårdas. Med hjälp av en medfånge som ordnar bil och kläder drar de till Stockholm. Pundaren som bara vill tillbaka till kvarten och den före detta författaren och familjeförsörjaren som åkt dit och förlorat sitt liv. Robert, den tidigare skrivkunnige, för ordet. Tommy sitter mest bredvid i olika bilar.

Roman

Rolf Almström
Mucka
Norstedts

Den betalning som Robert förespeglat hjälparen inom murarna finns det ingen täckning för. Tommy förtvivlar inför beskedet. Som för att göra det hela värre tränger de sig på hos en östermalmsadvokat, förnedrar hans hustru, stjäl pengar och kläder och drar vidare. Mot nya bilstölder och ny trakter. På flykt.

Ovanligt välgjort

Rolf Almström har i Mucka skrivit ett slags roadmovie med interner i huvudrollen. Inte särskilt originellt kanske, men ovanligt välgjort. Just film är vad man ofta tänker på när man läser. Få tankar och känslor speglas, mera de olika personernas göranden, deras förflyttningar och apparitioner. Robert den tal- och tankeföre talar som för sig själv ibland, men sällan utförligt eller långvarigt. Det verkar varken existera en historia eller en framtid. Allt är ett undflyende nu.

De gömmer sig på klassiskt sätt i sommarstugor, tillgriper vapen, hotar kaféägare och hamnar så småningom i Skåne. Där, i motorcykelgängets kula, tycks berättelsens perepeti ligga. Det som fångar en som läsare är den aktualitet och närhet som berättelsen har till vardagen och verkligheten. Kanske har författaren lyckats med detta genom att göra Robert till en före detta författare. Någon som man som läsare kan identifiera sig med. Någon som tillhör vår värld, för att citera Robert.

Rutiner

Trots att man både hört, läst och sett historier som denna ett flertal gånger är detta så pass verklighetsnära att man ryser. Det går nästan att känna lukten av det lite vidbrända kaffet i kaféet längs vägen, känna det dystra landskapet dra förbi utanför bilfönstret medan en tom och hoppande konversation förs i framsätena. Vad skiljer oss läsare från Robert och Tommy? Det ordnade livet, sysslorna. Vad vore vi utan dessa, vilken moral och livsstil skulle vi ha om vi inte hade denna stödkorsett av enkla rutiner och principer?

CARINA KÅLLESTÅL

Vad visste Hitlers rustningsminister?

Albert Speer ifrågasatte inte det tyska folkmordet, men han förnekade att han själv haft vetskap om det. Biografen Gitta Sereny ger dock övertygande bevisning för motsatsen, skriver Per-Olof Bolander i sin anmälan av boken *Albert Speer: His Battle With Truth*.

Tredje rikets mäktigaste män var en brokig, märklig skara. Hitler var förvisso ledaren vars vilja och ideal var bestämmande för nazismens Tyskland. Närmast under honom agerade likväl personer som var allt annat än anonyma marionetter. Göring, Goebbels, Himmler - de är omöjliga att förväxla, omöjliga att glömma. Andra, som Bormann, Hess och Ribbentrop, är inte fullt så intressanta men bidrar med profilerade personlighetsdrag till ledargarnityrets psykologiska mångfald.

Saklitteratur

Gitta Sereny
Albert Speer: His Battle With Truth
Knopf, 1995

Sammantaget är det ett brett spektrum av uselhet men även begåvning och med inslag av korrumperad dygd. Om Albert Speer ändå kan sägas ha spelat en helt unik roll i detta disparata ledarskap är det således inte bara därför att han avviker utan därför att hans avvikelse anknyter till de frågor om skuld och ansvar som hänger samman med den för eftervärlden mest känsliga händelsen under den nazistiska epoken: folkmordet på judarna.

Accepterade åtal

Albert Speer var den ende av de åtalade i Nürnbergrättegången som accepterade det legitima i att på det sättet ställas till svars inför världen och historien, den ende som accepterade en kollektiv skuld för ledarskapet där han själv ingick. Han ifrågasatte inte bevisningen för folkmordet och försökte inte framställa det som enskilda överloppsgärningar utanför den nazistiska regimens vetskap och kontroll.

Han uttryckte ånger och skam över att ha tjänat regimen och fördömde Hitler. Vad han däremot livet ut förnekade var att han själv haft vetskap om det organiserade folkmordet. Skulden han tog på sig var abstrakt och kollektiv, inte konkret och personlig.

Speers ödmjuka och självkritiska attityd var en av flera förmildrande omständigheter som räddade honom från dödsstraffet. Speer hade avancerat inom nazismen först som arkitekt (en av Hitlers mer civiliserade passioner), sedan som ansvarig för krigsproduktionen. Fastän partimedlem från 1931 var han således relativt okomprometterad av nazismens mest brutala och irrationella drag. Antisemitism var helt uppenbart aldrig en drivande faktor för Speer. Hans ministerium kom faktiskt i någon mån att fungera som tillflyktsort för ideologiskt och rasmässigt suspekta personer.

Effektivt ministerium

Samtidigt var det ett förfärligt effektivt ministerium. Speers lysande insatser som rustningsminister anses ha förlängt kriget med något år. Han var en arbetsnarkoman med fenomenal organisatorisk förmåga, beundrad även av de allierades experter.

Att optimalt mobilisera nationens resurser i krigstid betraktas emellertid i sig inte som brottsligt eller ens dubiöst. I modern tid framstår snarare underlåtelsen att genomföra en sådan mobilisering som ett brott. Här var Hitler-Tyskland alls inget föredöme utan låg länge långt efter det belägrade Storbritannien. När Speer tillträdde som rustningsminister 1942 vann hans krav på inskränkt privatkonsumtion och storskalig rekrytering av kvinnlig arbetskraft till industrin inledningsvis mycket litet gehör.

Om det var en alltför upprörande tanke att låta det tyska moderskapet besudlas i fabrikerna kunde den nazistiska ideologin desto lättare acceptera att undermänniskor från erövrade territorier arbetades till döds. Ansvaret för de vidriga förhållanden som rådde för denna minoritet av Speers arbetskraft lades av Nürnberg-domstolen på Fritz Sauckel, en av Speers närmaste underlydande (och, av möjligen mer än parantetisk betydelse, en betydligt mindre vinnande personlighet än den urbane Speer).

Sauckel hängdes medan Albert Speer dömdes till tjugo års fängelse. Han blev den ende i de högsta nazistiska ledarskapet som överlevde både krigsslutet och Nürnberg mentalt oförstörd och därigenom gavs chansen att påverka sitt eftermäle i ett "andra" liv. Under de tjugo åren i Spandau höll han sig vid vigör genom läsning, korrespondens och trädgårdsskötsel. Organisatören förvandlade fängelsets vildvuxna grönytor till en prunkande mönsterodling och dirigerade ett nätverk av obrottsligt lojala gamla medarbetare utanför fängelset. De distribuerade och arkiverade de tusentals sidor anteckningar som sympatiskt inställda vakter smugglade ut.

Framgångsrika memoarer

När Speer frigavs 1966, 61 år gammal, började han sammanställa materialet till de sensationellt framgångsrika memoarerna Tredje riket inifrån (Erinnerungen).

I centrum för Speers självanalys stod förhållandet till Hitler. Han hade förförts av Hitlers utstrålning och makt. Den personliga uppskattning Hitler visade den unge arkitekten fick honom att glömma alla moraliska betänkligheter när de tillsammans skissade på det nya Berlin, en huvudstad värdig tusenårsriket.

När Speer utnämnts till rustningsminister blev förhållandet mer formellt men bara ytterst långsamt och motvilligt tvingades han inse att Hitler ledde Tyskland mot moralisk och fysisk undergång. Mot slutet av kriget var han såpass desillusionerad att han medvetet motarbetade den brända jordens taktik Hitler beordrat, men först under Nürnberg-processen fick han vetskap om den ohyggliga utrotningspolitiken.

Komplott

När officerskomplotten bakom kuppförsöket 20 juli 1944 sammanställde tänkbara medlemmar i en ny regering fanns Speers namn med på listan, med ett frågetecken efter. Frågetecknet kan ha räddat hans liv från Führerns vrede. Hans namn på listan hjälpte till att rädda honom från galgen i Nürnberg, men ett frågetecken hängde över honom fram till hans död 1981. Var det verkligen möjligt att tillbringa de kritiska åren för det judiska folkmordet i maktens centrum, fullständigt ovetande?

Gitta Serenys nya tegelstensbiografi rör sig sakta men säkert in mot ett svar på frågan: Vad visste Speer? Sereny är i och för sig kritisk mot tendensen att ge Förintelsen en så speciell status att helhetsbilden av kriget och Hitlers brott riskerar att försummas men anser att frågan, som dominerade Speers sista 25 år, ger den bästa möjliga nyckeln till vem han var.

Sereny, som är djupt insatt i andra världskrigets mörkaste sidor, gjorde 1978 en serie intervjuer med Speer i hans hem, för en tidningsartikel. Kontakten fortsatte sedan och utvecklades till vad som var farligt likt vänskap. Men om det är den intellektuelles plikt att sätta sanningen framför privata relationer är Sereny omutligt plikttrogen. Hennes mycket övertygande genomgång utmynnar i slutsatsen att Speer senast hösten 1943 hade full vetskap om folkmordet som en medveten politik.

Ånger

Hon vill inte för den skull avfärda Speers ånger och välgörenhet efter kriget som enbart manipulativt hyckleri. Speer var hela sitt vuxna liv en egenintresserad manipulatör och ofta helt likgiltig för sina närmastes känslor och behov. Hans avståndstagande från Hitler och ångern över att ha tjänat honom var ändå äkta, liksom försöket att genom teologiska studier nå ny insikt. Speer kämpade med sanningen och mot det känslomässiga tomrum som stympade honom som människa men förlorade. Han förmådde aldrig tillstå sin stora livslögn.

PER-OLOF BOLANDER

Sommelierer väljer vin

Sedan det svenska importmonopolet upphörde 1 januari 1995 har svenska restauranger drunknat i nya viner. Tidigare var Vin & Sprit den enda, men idag finns 200 importörer som alla tillåts sälja direkt till restaurangerna. Varje importör har ett brett sortiment och vi ser allt fler okända viner på restaurangerna.

Matkultur

Hur ska man som restaurangbesökare hitta rätt i denna nya djungel av viner?

Då Systembolaget introducerade specialsortimentet i början av åttiotalet kunde man se privatpersoner och krögare köa tillsammans på Birger Jarlsgatan vid sjutiden på morgonen. Alla hade läst om de nya vinerna och kände väl till dem. Man ville försäkra sig om att få någon av de rara flaskor som nått Sverige.

Profilering

För att profilera vinlistan började några restauratörer privatimportera viner. Hovmästare och restaurangchefer satsade på att utbilda sig till vinkypare, eller som man numera säger "sommelier".

Ordet sommelier kommer från franskans somme (= dragdjur). Sommelieren var den person som framförde de packåsnor lastade med mat och vin som de franska officerarna behövde för att kunna kriga anständigt. Även kungen höll sig med sommelier under sina resor och denne fick även smaka av vinet för att kontrollera att det inte var förgiftat. Så småningom fick sommelieren ta hand om nyckeln till vinkällaren och blev ansvarig för vinserveringen.

En sommelier i Sverige är numer den som köper in vin och andra drycker till en restaurang, skriver vinlistor, utbildar personalen samt rekommenderar vin och andra drycker till maten.

Utveckling

Sverige har ett hundratal medlemmar i Sommelierföreningen, som verkar för god hantering av drycker på restaurang. Man anordnar vinprovningar, resor och tävlingar för att utveckla yrkeskåren.

Förhoppningsvis är detta en växande kulturyttring. Skall det bli riktigt roligt att vara restauranggäst i Sverige måste vi nå dithän att gästen vågar både fråga om råd och lita på svaret. Som värd för en middag vill man inte riskera att bli påprackad vinlistans dyraste vin inför sina gäster (utpressarvarianten).

Om man noga betänker saken finner man att det är många restauranger med hög prisnivå i olika delar av landet, som skulle vinna på att anställa en sommelier.

IA ORRE